

Pályázó:
Békés Városi Jantyik Mátyás Múzeum
5630, Békés, Széchenyi tér 4.

SZAKMAI BESZÁMOLÓ

A „KENDERBŐL ÉS LENBŐL HÁZIVÁSZNAT, AVAGY HOGYAN KÉSZÜL A KISVAKOND NADRÁGJA” CÍMŰ KIÁLLÍTÁS MEGRENDEZÉSÉRŐL

1, A kiállítás részletes ismertetője

A kiállítás előkészületi munkái a 2014. év elején megkezdődtek. Elsődleges célunk volt, hogy a tárlat segítségével megismertessük a mai kor emberével a paraszti textilkészítést, amelynek során természetes anyagok kerültek felhasználásra és a munkafolyamatok a paraszti életmódba illeszkedtek bele. A kiállítás bemutatja a kender és a len növények termesztését, kronologikus sorrendben a háziipari feldolgozás menetét, és a termékek hasznosításának módozatait a békési vidéken. A kiállítás kiemelt szándéka, hogy minél több korcsoport számára érdekes és tartalmas információt nyújtson, élményszerű formában.

A kiállítás forrásanyagát zömében a Békés Városi Jantyik Mátyás Múzeum gyűjteményeiben fellelhető fénykép dokumentumok, és a néprajzi gyűjteményi tárgyak anyaga képezte. Ezen kívül a kiállítás képeit a budapesti Néprajzi Múzeum és a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum archív felvételeivel gazdagítottuk. Szükség szerint a Munkácsy Mihály Múzeumból illetve a gyulai Erkel Ferenc Múzeumból kölcsönzött tárgyakat is felhasználtunk. Kiállításunk a Békés Városi Jantyik Mátyás Múzeum Széchenyi tér 4. szám alatt levő épületében az emeleti kisteremben kapott helyet.

A néprajzi időszaki kiállítás ünnepélyes megnyitóját az előre tervezetteknek megfelelően, a XVI. Madzagfalvi Napok elnevezésű városi rendezvény programjai között 2014. szeptember 5-én, pénteken, 17.00 órai kezdettel tartottuk meg, a Jantyik Mátyás Múzeum nagytermében. A kiállítás nyitányaként a városi Belencéres Néptáncgyűttes a bemutatott témához jól illeszkedő fonóbeli táncos jelenetet mutatott be „A kazári fonóban” címmel, térítésmentesen

támogatva az ünnepséget. Ezt követően a múzeum részéről Sápiné Turcsányi Ildikó igazgatóasszony köszöntötte a megjelenteket, majd Izsó Gábor Úr, Békés város polgármestere méltatta a tárlatot. A kiállítást szakmailag megnyitotta: Martyin Emília, a Munkácsy Mihály Múzeum tudományos-muzeológiai osztályvezetője, néprajzos főmuzeológus. A rendezvényen mintegy 200 fő vett részt. A kiállítás szakrendezését Nagyvárad-Domokos Anikó, a múzeum néprajzos muzeológusa végezte, Szalontai Gizella restaurátor munkatárs közreműködésével.

A kiállításon időrendi sorrendben követhetőek végig a hagyományos kender- és lenfeldolgozás műveletei és a házivászon előállítás munkafolyamatai; a termet a bejáratnál bal oldalon kezdve és az óramutató járásával egyező irányban körbe járva. Az egymást követő munkafázisok tablóinak fejlécén az adott témához illő szólások, közmondások, találós kérdések, vagy éppen egy népdalból illetve népmeséből származó idézetek kiemelésével igyekeztünk a látogató személyes emlékeire utalni, és ezzel fokozni az érdeklődést a szövegek megismerése iránt.

1. egység: Bevezetés, a kender és a len növények bemutatása

A kiállítás köszöntő indítótáblója valamint a kender és len növényeket ismertető leírások után egy-egy élő, kaspóba helyezett példányt mutatunk be. A növények termesztési céljára utalva ebben az egységben összefoglaló jelleggel helyeztünk el archív fényképeket, amelyeken a feldolgozás egy-egy mozzanata vagy éppen a viseleti darabok használata jelenik meg, például az 1930-as években fiatalokról készült csoportképen. A gyermekek számára ebben a bevezető egységben jelenik meg a címadó, a meséből ismert „Kisvakond”, aki a képen a nadrágjához szükséges vászonról álmodik.

2. egység: A kender és len termesztése, a magtól a betakarításig

Itt a látogató interaktív közelségbe kerülhet a bemutatott növényekkel, mert két szakajtókosárnyi kender és len magba mélyeszthetik a kezüket. Különösen a gyermekek számára jelent ez élményt, hiszen az ő korukban még nagyon kifinomult a tapintási érzékelés. A kézzel, vetőzsákból történő vetés módszere régi, archív felvételeken „elevenedik meg” a látogató előtt. E helyem a múzeum névadójának, Jantyik Mátyásnak egy grafikáját, a Magvető c. tanulmány másolatát is láthatják. A növény betakarításáról, az archaikus nyűvési műveletről és a kévékbe kötésről a szöveges ismertetés és archív fotók adnak tájékoztatást a látogatóknak, amit a bemutatott szárvágók, aratósarlok tárgyai egészítenek ki.

3. egység: A rostmegmunkálás

A rostsálak kinyerése a növény áztatásával kezdődik. Békésen a kényékbe kötött kender áztatását a Fekete-Körös folyó régi medrének árterületén végezték, s e helynek emlékét máig őrzi a földrajzi neve, azaz a „verebesi kenderáztató”. A kenderáztató partján kúpokba állítva, vagy udvaron kerítéshez, pajta oldalához támasztva szárították ki a szétázott szárazakat. Ezeket a műveleteket szöveges ismertető, valamint archív felvételek jelenítik meg a látogatók előtt.

A fellazult növényi rostok széttörésének, a tilolásnak képeit és eszközeit a terem öblében helyeztük el. A lábbal történő rostpuhítást bemutató fényképet mintegy kiegészítik az előtte elhelyezett tárgyi eszközök. A rostfésüléshez használt szegrózsás gerebenek a falon felakasztva vannak bemutatva, kiegészítve szöveges leírásokkal és archív fotókkal. A gyermekek számára a Kisvakond nadrágja című mese az idevonatkozó rajzos képanyagával jelenik meg.

4. egység: A fonás és a fonal

A kiállítás legmeghatározóbb képi eleme a fonalkészítés munkafolyamatát bemutató területen jelenik meg, mivel a Békési fonó című, a XX. század elején készült archív fotót kinagyítva, nagyméretű molinora nyomtattuk, s ez a terem bejáratával szemközt került elhelyezésre. A molinótól balra régi fényképeken tanulmányozhatók a guzsalyon és rokkán való fonás mozzanatai, továbbá a fonás társas összejöveteléről olvasható ismertető. A molino alatt elhelyezett nagyméretű dobogón a képen megjelenő fonóbeli jelenet térben való folytatásaként, enteriőr-szerűen, egy fonóhelyiség megidézésének részleteként helyeztük el néprajzi tárgyakkal berendezve a fonás eszközeit: festett és faragott guzsalyokat, valamint rokkákat.

A molinótól jobbra lévő falfelületen a fonást követő munkafolyamatnak, a fonál feltekerésének, vagyis a motollálásnak a Békésen használatos eszközei, a kézi motollák sorakoznak. A fal mentén továbbhaladva bemutatjuk a fonalmosás (fehérítés) képeit és ismertetőjét, valamint egy dobogóra helyezve az ehhez a munkához kapcsolódó eszközöket (dézsat, sulykolókat, szapulóbakot). A terem ablakokkal osztott oldalán, az első ablakközben állítottuk ki a fonalkészítés gondolatköréhez utolsóként tartozó munkafolyamatnak, a gombolyításnak a tárgyait (a Békésen igen elterjedt takácsos gombolyítókat és egy leveles gombolyítót) valamint a használatukat illusztráló archív felvételeket.

5. egység: A szövés és a szőttes

Ebben az egységben azokat az eljárásokat részletezzük, amelyek segítségével az elkészült fonalból a különböző népi textíliák, szőttesek anyaga, a házivászon jön létre, továbbá megjelennek a késztermékek, azaz a házvásznakból varrott viseleti darabok, valamint különféle használati és dísz textíliák.

A második és harmadik ablakközben kaptak helyet a szövéshez kötődő munkafolyamatok leírásai, képi ábrázolásai és egy nyitott vitrinben pedig apróbb tárgyi eszközei (csónak alakú vetélők, szövőbordák etc.). A terem középrészén helyeztük el a szövés nagyméretű tárgyait. Egyik a nagy, hasáb alakú fa felvetőkeret (vetőfa), egy megkezdett fonál tekeréssel a fonalfelvezetés munkáját megjelenítve. Mellette látható egy eredeti parasztszövőszék, amelyen szövés közbeni állapotban bemutatunk egy színes gyapjú szőttest.

A megszőtt vásznak és a megvarrott ruhadarabok a szövőszék közelében kaptak helyet. Háziszőttestek sorakoznak a csillagparavánon (abroszok, törölközők, szakajtókendők, derékaljak) és állványon láthatóak a durva vásznak (kender zsákok, ponyvák) valamint a sodort kenderkötelek. A paraván öblében áll két életnagyságú kiállítási bábú, amelyek egy férfi és egy nő fehérvászon öltözetét viselik. A férfi báb bűgatyát és inget, a női báb alsószoknyákat és ingvállat. A bábuk háttérében a századfordulós hangulatot idézi fel egy békési jegyespárról készült archív nagyított fénykép az 1890-es évekből.

6. egység: Múzeumpedagógiai foglalkoztató sarok

A terem körbejárásának befejezésekképpen a kiállítás interaktív múzeumpedagógiai területére érkezhünk. Itt, a fal mentén egy hosszú asztalon helyeztünk el a kipróbálható kisebb szövőkereteket, valamint olyan, a fonás és szövés munkáit részletező szakkönyveket, ismeretterjesztő kiadványokat, amelyekbe bátran belelapozhatnak a látogatók az ismereteik elmélyítésének céljából. Ezen az asztalon kapott helyet a Kisvakond nadrágja c. mesekönyv néhány példánya is, valamint a kézbe vehető kirakós játék, aminek kockáiból a mese egyes jelenetei rakhatóak ki. Ezek a jelenetek fellelhetőek a terem körüljárásakor az egyes egységek témáinak megfelelően. Az asztal mellett nagyméretű fonott kosarakban találhatóak a szövéshez használható színes gyapjúfonalak. Az ablaknál a látogatók által is kipróbálható, felvetett, álló szövőkeretet helyeztünk el, amelyet együttműködésünk jegyében a Nefelejcs Békési Kulturális és Hagyományörző Közhasznú Egyesület bocsájtott rendelkezésünkre a kiállítás idejére. Eredeti tervünk szerint ezen a helyen került volna sor egy projektor

segítségével témához illeszkedő néprajzi filmrészletek bemutatására. Sajnálatos módon az ehhez szükséges vetítő berendezés nem állt hiánytalanul rendelkezésünkre és vagyónvédelmét sem lehetett megoldani. Helyette a múzeumpedagógiai program részeként a látogató csoportok számára levetítjük a Kisvakond nadrágja c. mesefilmet a Békés Városi Püski Sándor Könyvtárral együttműködésben, a szomszédunkban működő Gyermekkönyvtár helyiségében. (Részletesen a mellékelt múzeumpedagógiai program ismertetésében.)

A kiállítás zárására az időpontok többszöri megváltozásának folyamatában került sor. A kiállítás tényleges lebontása egy képzőművészeti kiállítás megnyitója miatt került sorra, amelyet a fenntartó városi önkormányzat kérésére váratlanul kellett elvégezni 2015. január 12-én.

Szöveges szakmai beszámolóinkat a fenntartó Békés város honlapján, a kezdőlap bal oldalán látható NKA logóra kattintva lehet elérni.

Békés, 2015-01-23

.....
Nagyvárad-Domokos Anikó
néprajzos muzeológus